

Профессионал Таълимда Сифат Назорати

Бакирова Наргизахон Батиралиевна¹

Аннотация: Мазкур мақолада профессионал таълимнинг таълим стандартлари бўйича замонавий баҳолаш тартиб-қоидалари ва таълим сифатини назорат қилишнинг истиқболлари ҳақида фикр юритилган. Шунингдек, қобилиятни баҳолашнинг бир қатор хусусиятлари ҳам таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: таълим жараёни, баҳолаш мазмуни, баҳолаш шакллари, предмети, профессионал таълим, баҳолаш хусусиятлари.

Замонавий шароитларда профессионал таълимнинг вазифаси меҳнат бозорининг малакали кадрларга бўлган эҳтиёжларини қаноатлантиришдан иборат. Ҳар қандай ташкилотнинг, шу жумладан, таълим муассасасининг муваффақиятли фаолиятининг асосий омилларидан бири мутахассислар тайёрлаш сифатини баҳолаш тизими ҳисобланади. Рақобатбардош кадрлар белгиланган сифат нормаларига мос келиши керак.

Давлат таълим стандартлари жорий этилиши муносабати билан профессионал таълими тизимида мутахассислар тайёрлаш сифатини баҳолашнинг асосий назарий ва амалий йўналишларини белгилаш зарурлиги ортиб бормоқда. Давлат таълим стандартларига мувофиқ, профессионал таълими тизимида мутахассислар тайёрлаш натижаси умумий ва касбий компетенцияларини ўзлаштиришдан иборат бўлиб, тайёрлаш сифатини баҳолаш ёндашувларини тубдан ўзгартирди.

Таълим сифати, уни назорат қилиш босқичма-босқич жорий этиш масаласи ҳар доим муҳим бўлиб келган. Шу куннинг долзарб муаммоларидан яна бири эса, таълим сифатини янада такомиллаштириш, уни замон талабига мос равишда жорий этишдир. Бу жараёни самарали ташкиллаштириш учун уларни назорат қилиш ва мониторингини олиб бориш керак.

Баҳолашнинг мазмуни ва шакллари тўғридан-тўғри биз нимани баҳоламоқчи эканлигимизга, баҳолаш предмети нимага боғлиқ бўлиб, у ўз навбатида таълим мақсадлари билан белгиланади (ахир, мақсад натижанинг идеал тасвиридан бошқа нарса эмас).

Таълим жараёнида асосий ўринни таълимнинг кутилаётган натижалари эгаллаши керак, бу уларга эришиш ва баҳолаш учун фаолиятни белгилайди. Яқин вақтгача билим, кўникма ва малакалар ҳар қандай даражадаги ва турдаги таълим дастурларини ўзлаштиришнинг устувор натижаси эди. Яхши таълим ҳақидаги ғоялар тақдим этилган назарий маълумотларнинг кенглиги ва хилма-хиллиги, талабаларнинг ушбу маълумотларни эслаб қолиш ва такрорлаш қобилияти билан аниқланди.

Ўтган ўн йилликларда умумий ва хусусан, профессионал таълимида таълимнинг ўрни, моҳияти, қиймати, натижаларини тушунишда инқилоб бўлди. Компетенцияга асосланган ёндашувнинг тасдиқланиши билан сифатли таълимга янгича қараш шаклланди. Замонавий битирувчи энди нафақат билимдон, балки ностандарт вазиятларда ишончли ҳаракат қилишга, масъулиятли танлов қилишга тайёр бўлган малакали шахсдир.

Профессионал таълим дастурларини ўзлаштириш натижалари битирувчининг таълимини ҳам, унинг профессионал муаммоларни ҳал қилишга тайёрлигини ҳам тавсифлайди. Шунга кўра, баҳолаш тартиб-қоидалари ҳам таълим даражасини, ҳам муваффақиятли касбий фаолиятни

¹ ORIENTAL университети “Таълим менежменти”, йўналиши магистранти



таъминлайдиган компетенцияларни шакллантиришга имкон бериши керак. Баҳолаш объектларини ажратиш учун кўпинча таълим натижалари (билим, кўникма, малака, умумий компетенциялар) ва малакавий (касбий компетенция) тушунчалари қўлланилади. Шу билан бирга, ўқув натижалари касбий таълим дастурларини ўзлаштиришнинг оралиқ босқичларида баҳоланади, малаканинг бир қисми сифатида касбий компетенцияларни баҳолаш якуний хусусиятни назарда тутаяди.

Профессional таълимнинг таълим стандартлари матнларида замонавий баҳолаш тартиб-қоидаларининг турли мақсадлари ҳам кўрсатилган:

- ✓ фанларни ўзлаштириш даражасини баҳолаш (таълим натижалари);
- ✓ талабаларнинг компетенцияларини (малакаларини) баҳолаш.

Ўқув натижалари асосан талабанинг билим ва кўникмалари сифатини диагностика қилишга, унинг назарий материални ўзлаштиришига, маълум бир фан бўйича касбий аҳамиятга эга маълумотларга қаратилган. Бироқ, амалиётда алоҳида фанлар бўйича мустақкам билим ва кўникмалар фақат нисбатан оддий муаммоларни ҳал қилиш имконини беради.

Назоратнинг интизомий босқичи компетенцияларни баҳолашга нисбатан тайёргарлик деб аташ мумкин, бу эса дастур, таҳлил, кўникма ва билимларни синтез қилиш, атипик вазиятни бошқариш билан боғлиқ мураккаб ақлий ва амалий ҳаракатлар учун шароит яратишни талаб қилади. Агар инсон қандай ҳаракат қилишини, касбий муаммоларни ҳал қилиш учун қандай хулқ-атвор намуналарини танлашини текширмоқчи бўлсак, унда биз фаолиятга шўнғишни таъминлашимиз керак. Шу билан бирга, амалиёт давомида амалга оширилган ишларнинг турлари ҳам ҳар доим ҳам компетенцияни текшириш учун етарли эмас, чунки кўпинча талаба "юмшок" шароитларда вазифани бажаради, одатда профессионал фаолият билан бирга чеклашсиз (масалан, ҳаракатни бажариш вақти ва аниқлиги, операция тезлиги ва бошқалар).

Қобилиятни баҳолаш бир қатор хусусиятларга эга:

Баҳолашнинг контекстуал хусусияти. Асосий шарт - баҳолаш мазмуни ва шаклининг профессионал фаолият мазмуни ва шакллари билан боғлиқлиги.

Баҳолашнинг интегратив хусусияти. Билим, кўникма ва малакаларни баҳолаш натижаларининг йиғиндиси уларни профессионал фаолиятда қўллашга тайёрлигини баҳолашга имкон бермайди. Профессионал фаолият шароитида билим ва кўникмаларни қўллашга тайёрлигини текширишни таъминлаш, шунингдек, профессионал аҳамиятга эга бўлган шахсий фазилатларни, талабанинг меҳнат натижалари сифатини оширадиган кадрият йўналишларини баҳолашни таъминлаш, яъни. таълим дастурларини ўзлаштириш натижаларига қўйиладиган талаблар тилида ҳамма нарса умумий компетенциялар дейилади.

Умумий компетенцияларни баҳолашнинг энг қийин ва мунозарали мавзуларидан биридир. Улар таълим дастурининг бирон бир компонентида киритилмаган (локалланмаган), аммо барча фанлар, курслар ва профессионал модуллар бўйлаб тарқалган. Бир томондан, улар учун босқичма-босқич, мустақил баҳолаш зарур, лекин, бошқа томондан, профессионал муаммоларни ҳал қилиш сифати орқали уларни профессионал компетенциялар билан интеграциялашган ҳолда баҳолашнинг оптимал усули, чунки умумий компетенциялар касбий фаолият таъсирининг ўзига хос "катализаторлари" сифатида қаралади.

Иккилик баҳолаш (бинарлик баҳолаш). Компетенцияларнинг мавжудлигини текшириш натижаларини сарҳисоб қилиш икки томонлама баҳолашни ўз ичига олади. Кўникма ва билимларни баҳолашда қўлланиладиган анъанавий бешлик, тўртлик ва учлик рейтинг шкалалари малака ва компетенцияларни баҳолаш шароитида маъносиздир. Агар субъектнинг ҳаракатлари белгиланган стандартларга тўлиқ мос келмаса, унинг малакасини тан олиш мумкин эмас.

Замонавий профессионал таълимида баҳолаш турлари. Дунёнинг аксарият таълим тизимларида ўқувчиларнинг таълим ютуқларини баҳолаш учун баҳолашнинг икки тури қўлланилади:



- ўқув жараёнига киритилган ва ҳар бир ўқувчига ҳар бир дарсда ҳам, ўқув дастурини ўзлаштиришнинг алоҳида босқичларида ҳам ютуқ ва қийинчиликларни аниқлаш имконини берадиган синфни баҳолаш (classroom assessment);
- давлат имтиҳонлари, ҳар бир талаба учун маълум даражадаги таълим дастури бўйича ўқишни тугатиш ва таълимни давом эттириш ёки ишга жойлашиш имконияти тўғрисида қарор қабул қилиш учун фойдаланилади.

Баҳолаш фаолиятининг икки тури ва улар қандай мақсадларга йўналтирилганлигини ҳисобга олган ҳолда, профессионал таълим дастурлари ўқув режасида ўқувчиларнинг ўзлаштиришларини жорий мониторинги, оралиқ ва якуний аттестатсиядан ўтказиш назарда тутилган.

Замонавий профессионал таълимида баҳолаш усуллари. Баҳолаш учун турли баҳолаш усуллари қўлланилади. Анъанавий усуллар одатда оғзаки сўров, ёзма иш ва компютер технологияларидан фойдаланган ҳолда баҳолашни ўз ичига олади.

Оғзаки сўров саволларга жавобларни, суҳбатни, коллоквиумни ўз ичига олади. Мисол учун, тест ёки имтиҳон кўпинча билетлар бўйича оғзаки сўровдир (билет ичидаги маълум бир қатор масалаларни муҳокама қилиш, талаба тасодифий танлаган). Бундай сўровнинг мураккаб вариантлари – суҳбат ва коллоквиум.

Ёзма ишларга тестлар, имтиҳонлар, иншолар, рефератлар, курс ишлари, амалиёт ҳисоботлари киради. Уларнинг афзалликларидан бири одатда вақтни тежаш деб аталади (вақт истеъмоли оғзаки назоратга қараганда 2-3 барабар кам); барча талабаларни бир хил шароитда қўйиш имконияти; баҳолашнинг холислик ва асослилик даражасини ошириш.

Таълим сифати, назорат қилиш бўйича муаммоларни ҳал этиш ва уларни такомиллаштириш малакали кадрларни тайёрлашга чамбарчас боғлиқ.

Бунинг учун аввало сифатли таълим беришни йўлга қўйиш ва уларни такомиллаштириш керак. Профессионал таълимда педагог олдида ўқувчи-ёшларга ўзи танлаган касб бўйича билим бериш, кўникмалар ҳосил қилиш, малакани шакллантириш орқали муайян компетентлик даражага етказишни мақсад қилиб олади. Бу мақсадни амалга оширишда аниқ натижага эришиш учун мўлжалланган чора-тадбирлар ёинки педагогик технологик алгоритм зарур. Уларни ҳар томонлама натижавийликка эришиши учун албатта, унда ахборот-коммуникация технологиялари орқали амалга ошириш мақсадга мувофиқдир.

Таълим бериш босқичи. У ўзини ичига уч жараёни – билим бериш, кўникма ҳосил қилиш, малакани шакллантиришни олади. Бу жараёнлар бир-бирига чамбарчас боғлиқ бўлиб, бирининг натижасида иккинчиси келиб чиқади. Билим, кўникма ва малака тушунчалари тўғрисида кўп маълумотга эгамиз. Шунинг учун ҳар бир тушунчага алоҳида тўхталиб ўтмаймиз. Педагог билим беришда касбга доир назарий билимларни турли дастурий воситалар, жумладан, электрон дарслик, тақдимот, мультимедиали қўлланмалар ҳамда педагогик методлар орқали тушунтиради, изоҳлайди, таърифлайди. Бунинг натижасида ўқувчида назарий билимларни амалиёт билан боғлаш, қўйилган масалани амалий ечимини топиш кўникма ҳосил бўлади. Малака эса муайян касбни яхши ўзлаштириш натижасида орттирилган маҳоратдир. Бу маҳоратни шакллантиришда математик ва имитацион моделлаштириш дастурлари, тренажер дастурладан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

Назорат қилиш босқичи. Бу босқичда олинган билим, кўникма ва малака баҳолаш орқали назорат қилинади. Бунинг учун турли назорат қилиш амалий дастурлари (EasyQuize, MyTest, iSpring)дан фойдаланиш ва ўқувчиларнинг интеллектуал салоҳияти ҳамда соҳасидан келиб чиққан ҳолда турли қийинлик даражасидаги савол-топшириқлар бўлиши мумкин. Билим, кўникма ва малакаларни назорат қилиш қуйидаги кўринишларда амалга оширилиши мумкин:

- билимни назорат қилиш учун профессионал таълимда ҳар 45 кунда ўтказиладиган оралиқ назорат ишлари қабул қилинади, яъни назарий билимлар турли кўринишда (тест, топшириқ,



савол-жавоб) қабул қилинади. Оралиқ назоратдан етарли баҳо олмаган ўқувчи қайтадан тайёрланиб, топширади (аниқ ва чегаралланган муддатда);

- кўникмани ҳосил қилиш ва уни назорат қилиши учун амалий машғулотлар, семинарлар, лаборатория ишлари ўтказилади. Натижада ўқувчи мустақил равишда олган назарий билимларига таяниб амалий машғулотларни бажаради ва улар баҳоланади;
- малакани назорат қилишда профессионал таълим тизимида ўқув, ишлаб чиқариш ва диплом олди амалиётлар мавжуд бўлиб, улар ўқувчини иш жойларида иш ўрганиш ва унинг натижасида олдиндан белгиланган режадаги вазифаларни бажариш қай тарзда амалга оширишлари баҳоланади.

Бу жараёнлар бир неча бор қайтарилиши мумкин. Яъни ўқувчи етарли билимга ёки малакага эга бўлмаса қайтадан ўқиб, малакасини ошириб назорат қилиниши ва баҳоланиши мумкин. Бу жараённи ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш йўли билан статистикасини олиб бориш педагог вазифасини осонлаштиради ва аниқ таҳлилни олиб боришига ёрдам беради.

Компетентликни аниқлаш босқичи. Ўқувчининг компетентлик даражаси аниқланади. Бугунги кунда бир касбни эгаллашда билим, кўникма ва малакадан фойдаланган ҳолда компетентликка ҳам эриши даркор. Компетенция кенг қамровли тушунча бўлиб, инглизча “*competence*” сўздан олинган бўлиб у ўзбекчада “*маҳорат*”, “*қобилият*” деган маъноларни англатади. Уни илк бор амалиётга БМТнинг ЮНЕСКО ташкилоти қошида тузилган Э.Фор бошчилигидаги комиссия ўзининг 1972 йилда “ўқимок” деган маърузаси орқали кириб келган ва олимларнинг изланишлари натижасида мутахассисга қўйилган талаблар – компетенция турларини ажратишмоқда.

Юқоридан келиб чиққан ҳолда таълим сифатини кўтариш ва уларни назорат қилишга ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш мақсадга мувофиқ.

Бу назорат натижаларини маълум бир муддатда мониторинг олиб бориш ўз самарасини беради. Яъни мавжуд ҳолат ва олдинги ҳолат бўйича солиштириш орқали камчиликларни аниқлаш мумкин. Аниқланган камчиликлар юзасидан таълим сифатини кўтариш ёки такомиллаштириш бўйича чора-тадбирлар ва дастурлар ишлаб чиқилади.

Адабиётлар рўйхати

1. Абдухолиқов Т. Касб-хунар коллежларида таълим сифати мониторинги // Касб-хунар таълими.–Тошкент, 2002.-№3. -Б.6-9.
2. Иноятов У. Таълим сифатини назорат қилиш ва бошқариш //Касбхунар таълими.–Тошкент, 2004.-№1. -Б.5-7
3. Шодиева Г. Таълим сифатини бошқариш омиллари // Касб-хунар таълими. –Тошкент, 2005.-№6. -Б. 16-17.

